
A büntetőjog-tudomány 1954-ben, avagy az „új szakasz” a korabeli szaksajtó tükrében, különös tekintettel Olti Vilmos vérbíró elméleti munkásságára

Morvai Krisztina*

1. Bevezető és kutatási hipotézis

Farkas Ákos az egyik legkedvesebb kollégám, akihez számos remek szakmai esemény és baráti hangulatú beszélgetés emléke köt. Bízom benne, hogy ezek sorát még sokáig gyarapíthatjuk! Születésnapjára valami „személyeset” szeretnék adni ebben a jubileumi tanulmánykötetben. Szokássá vált, hogy az ünnepeket a születési évének slágereit, vagy a jeles nap újságjainak példányait kapja meg szeretteitől. Ez adta az ötletet, hogy a 65 éves büntetőjogász tiszteletére a 65 évvel ezelőtti szakmai sajtó alapján arról írjak, mi foglalkoztatta a büntető jogtudományt (bűnügyi tudományokat) 1954-ben.

Történelmi ismereteim alapján (úgy) tudtam, hogy 1953-ban „új szakasz” kezdődött Magyarországon: Sztálin halálát követően Rákosi háttérbe szorult, a Magyar Dolgozók Pártja Központi vezetősége határozatban elemezte az országot félelemben és nyomorban tartó hibákat¹ s ígéretet tett azok kijavítására. Megalakult Nagy Imre első kormánya, amely véget vetett az internálásoknak, a kitelepítéseknek és kilátásba helyezte a súlyos törvénysértések felszámolását².

Kutatási hipotézisem volt, hogy a büntető jogtudomány (bűnügyi tudományok) s a kor vezető szaklapja, a Jogtudományi Közlöny az „új szakaszban”, azaz 1953 nyara és 1955 között az 1945 után elkövetett törvénysértések, koncepciós perek kritikus elemzését végezte el, szakmai szempontból feldolgozta a történeteket és felmérte, hogyan lehet a jövőben elkerülni a jog lábball tiprását – ezzel segítve a meghirdetett hivatalos kormánypolitikát és jogpolitikát, a megújulást. Ez a kutatási

* Egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi Tanszék

¹ Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1953 júniusi határozata: <http://www.rev.hu/sulinet56/online/szerviz/dokument/kvhats.htm> (Utolsó letöltés: 2019. június 26.)

² Nagy Imre beszéde az Országgyűlésben 1953. július 4-én (Kormányprogramjának bemutatása) <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/meexp4s.htm> (Utolsó letöltés: 2019. június 26.)

hipotézis megdőlt. A büntetőjog „új szakaszának” nyomai a legkevésbé sem tapasztalhatóak a vizsgált évben (időszakban). A Jogtudományi Közlönyben úgy folytatódik Sztálin, a Szovjetunió, a szovjet jog dicsérete, mint ha mi sem történt volna. S a koncepciók perек kritikus elemzése helyett azok „elméleti megalapozását”, legitimálását folytathatta a Jogtudományi Közlöny addig is rendszeres szerzője, az egyik legkegyetlenebb vérbíró, Olti Vilmos.

2. A (büntető) jog „tovább-szovjetizációja” az új szakaszban

A vizsgált évben szinte minden egyes lapszám a Szovjetunió, a szocializmus, ezek valamelyik kiemelkedő alakja, illetve eseménye dicsőítéséről szóló szerkesztőségi írással kezdődik, nem hagyva kétséget afelől, hogy a jogtudomány és a kor (változatlan) ideológiája – továbbra is – szervesen összekapcsolódik, mi több, az előbbi nyíltan az utóbbi szolgálatában áll. Az 1954. év első cikke Leninről szól és így kezdődik:

*"Harminc évvel ezelőtt halt meg Vlagyimir Iljics Lenin, korunk legnagyobb embere, a világ dolgozóinak nagy vezére. Sokasodnak az évek Lenin halála óta, de eszméinek, alkotásainak hatása egyre nő, igazsága egyre jobban bebizonyosodik. Leninben, mint a munkásosztály többi igazán nagy vezetőiben egyesült az elméleti alkotás képessége, a forradalom gyakorlati vezetésének művészetével. Lenin új történelmi helyzetben, az imperializmus korszakában védte meg és fejlesztette tovább a marxizmus tanításait. Számunkra igen jelentősek Leninnek azok a tanításai, melyeket az államról és jogról általában, különösen pedig a szocialista államról és szocialista jogról (a proletariátus diktatúrájáról) alkotott [...]"*³

A következő lapszámot a szerkesztőség Sztálin emlékének adózva nyitotta meg, a "nagy vezér" halálának első évfordulóján. Az írásban semmi jele nincs annak, hogy 1953-tól új korszak vette volna kezdetét, ahogy azt történelmi ismereteink alapján gondolnánk. A hangvétel továbbra is kritikátlanul rajongó:

*"Egy éve annak, hogy halhatatlan tanítója és fegyvertársa mellé örök nyugovóra tért az az ember, aki hosszú élete alatt töretlenül, acélos elszántsággal harcolt az egész emberiség ügyéért. Ravatala mellett a világ dolgozói álltak díszőrséget és búcsúztak tőle. A nagy Sztálin eltávozott tőlünk, de tanítása ma is él és százmilliókat mozgósító erő. Ahogy Malenkov elvtárs gyászbeszédében mondotta: „Sztálin ügye évszázadokon át élni fog és a hálás utódok éppúgy, mint mi, dicsőíteni fogják nevét.”"*⁴

A megemlékező cikk világossá teszi a jogállamiság és a kommunista jog közötti főbb különbségeket és azt is, hogy a tudománynak továbbra is – azaz „új szakaszban” is – el kell utasítania a jog kiszámíthatóságának, előreláthatóságának, az egyenlő emberi méltóságnak és a törvény előtti egyenlőségnek az elveit, mint meghaladott, burzsoá dogmákat, s ezek helyett az osztályharc ideológiáját és a politikai célokat „rugalmasan” szolgáló önkényt kell legitimálnia. Az írás helyeslően mutatott rá, hogy Sztálin:

³ Jogtudományi Közlöny (JK): 1954. január-február. IX. új évfolyam. 1-2. szám. 1.

⁴ JK: 1954. 3. szám. 1.

"Leleplezte a burzsoá ideológia megnyilvánulásait, mozgósított az idealista, kozmopolita áltudomány ellen. Szétezta a Marr-féle és egyéb tudományellenes elméleteket. Mint Fogarasi Béla írja: „Sztálin elvtárs nyelvtudományi művei a magyar népi demokrácia állam- és jogtudományára is nagy hatással voltak. Megélenkült az élet az állam- és jogtudomány területén általában, de ugyanakkor a sztálini tanítás tükrében feltárult a jogtudomány számos fogyatékosága, s megmutatkoztak a megoldásra váró új, tudományos feladatok is. Élénk vitákban cáfolták meg azokat a téves nézeteket, amelyeket egyes jogászok a jognak úgynevezett „konstans elemeiről”, a jogszabályok „folytonosságáról” vallottak. A viták során tisztázódott, hogy ezek és a hozzájuk hasonló „elméletek” nem egyebek objektivisztikus álláspontnál, amely tagadja a politikai és jogi felépítmény osztályjellegét, s végső fokon az „osztályok feletti” államról és jogról hirdetett burzsoá nézetekhez vezet. Az ilyen hamis és káros nézetek alkalmasak arra, hogy elhomályosítsák népi demokráciánk politikai és jogi felépítményének új jellegét és az új felépítmény osztálytartalmának tagadására vezessenek. E nézeteknek részletes és kimerítő vitákban, a bírálat és önbírálat módszercinek alkalmazásával történt felhasználása lehetővé tette jogtudományunk további, egészséges fejlődését. A magyar jogtudomány művelői e tanítás alapján tanulmányozni kezdték a politikai és jogi felépítmény aktív szerepét a népi demokráciában.”⁵

Az „új szakaszban” változatlan elvárás a Sztálinra, a szovjet jogra és jogtudományra történő bőséges hivatkozás. Kérdés persze, hogy valóban felsőbb utasítás alapján volt-e ez „elvárás”, vagy pedig valamiféle önkéntes alávetettség, egyfajta túlteljesítési kényszer határozta-e meg a tudományos munka irányát és tartalmát. Megkerülhetetlen kérdés az is, hogy ha volt „felsőbb utasítás”, akkor annak megszegéséhez milyen szankció kapcsolódott, s erkölcsi, lelkiismereti okokból nem lett volna-e elvárható inkább annak vállalása, mint az embertelen rendszer kiszolgálása, a jog és a tudomány lejáratása. Egyebek mellett: nem tehette volna-e meg a szerkesztőség s nem teheték volna-e meg a szerzők, hogy 1953 nyarától az „új szakasz” ígéretét komolyan véve felhagynak az addigi szokások, különösen a jog és a jogtudomány szovjetizálásának folytatásával. Tény, hogy 1954-ben is komoly, olykor kíméletlen kritikával szembesültek – saját pályatársaik részéről – azok, akik komolyan vették a változást, az „új szakaszt” és kevesebb kommunista ideológiát, kevesebb Sztálin idézetet, szovjet hivatkozást tettek tudományos publikációikba. Az utóbbi körbe tartozott a Szegedi Jogi Kar tudományos évkönyvének (tanulmánykötetének) alkotócsoportja, akik az új szakaszban, 1953 végén megjelent munkájukkal kapcsolatban az alábbi éles kritikát kapták a Jogtudományi Közlönyben:

„A témák különbözősége, sokoldalúsága természetesen nem jelenti azt, hogy a tanulmányok között semmi kapcsolat sem állhat fenn. Minden évben történnek olyan nagyjelentőségű gazdasági, politikai vagy egyéb események, amelyek számos új problémát vetnek fel minden tudományág vonatkozásában. Egy sztálini mű, egy pártkongresszus vagy hasonló jelentőségű esemény mellett nem mehetnek el szó nélkül a tudomány művelői sem. Azok a tanulságok, melyeket a

⁵ JK: i.m. 1.

különböző tudományágak számára egy-egy ilyen nagyjelentőségű esemény nyújt, rendkívül termékenyítő hatást gyakorolnak az egész tudományos életre. A szegedi évkönyvben szereplő tanulmányok szerzői is gyümölcsözően használhatták volna fel Sztálin utolsó, közgazdasági művének nagyjelentőségű megállapításait. A tanulmányokban azonban nem jelentkeznek azok az új problémák, új tudományos eredmények, melyek az elmúlt években minden tudományág művelőit foglalkoztatták. Schultheisz professzor az évkönyv előszavában megemlíti ugyan, hogy a szerzők dolgozataikat Sztálin elvtárs utolsó korszakalkotó művének és az 1952 augusztus hava óta lekövetkezett eseményeknek figyelembevételével „átdolgozták” (3. old.), ennek azonban nagyon kevés - és akkor sem elég alapos - nyomát találjuk. Semmiképpen sem lehet ugyanis átdolgozásnak minősíteni azt az egy, illetve két. bekezdést, melyet pl. Buza és Perbiró professzorok a sztálini mű „értékelésének” szentelnek. Az időszerűség egyébként az évkönyvnek nem erős oldala. A tanulmányok legnagyobb hibája kétségtelenül az, hogy a gyakorlattal nagyon kevés kapcsolatot tartanak. Márpedig a legfontosabb probléma jelenleg az, hogy jogtudományunk dolgozói olyan feladatokat tűzzenek maguk elé, írásaikban olyan témákat válasszanak, melyek pártunk és kormányunk politikájának gyakorlati feladatait a legjobban szolgálják.⁶

A Közlöny bemutatott évfolyama tele van hasonló kritikákkal, illetve a szovjet hivatkozások bővítésére, sokasítására való biztatással a kutatók/tudósok felé (tudóstársaitól!), nemcsak a büntetőjog területén, más jogágakban is. Talán csak Nagy Imre ízes magyar beszéde – és 56-os szerepe – keltette bennem azt az illúziót, hogy már első kormányzása idején erősödött, de legalábbis elfogadottabbá vált a közsférában, így a tudományban a nemzeti szuverenítésra törekvés. Vélelmeztem a szovjet modell „élenjáró voltának”, mintaként való követésének legalább részbeni megszűnését s ennek nyomát kerestem a jogi szakirodalomban (összevetve a Jogtudományi Közlönyben 1953 nyaratól megjelent publikációkat az előző évekkel). Nem találtam. Nem szabad persze elfelejtenünk arról, hogy a magyar tudósok (szerkesztői, recenzensi és hasonló szerepekben) egymástól várták el a szovjet-rajongást, s nem szabad elmulasztanunk előbb utóbb választ keresni a kérdésre: miért vállalták ezt? Nem azért van erre szükség, hogy utólag elítéljük, megvessük őket, hanem azért, hogy az egyéni emberi, erkölcsi felelősség jelentőségének hangsúlyozásával jövőbeli diktatúrák kialakulását/fennmaradását próbáljuk megakadályozni. A diktatúrák ugyanis nem elháríthatatlan természeti csapások, hanem egyének döntéseiből, mint láncszemekből összeálló rendszerek. Ideje végre, hogy ne csak a rendszereket vizsgáljuk, hanem bennük az egyén döntéseit s az egyén morális felelősségének kérdéseit is. S pont ezért megkerülhetetlen a még nehezebb feladat: saját magunktól is meg kell kérdeznünk, hogyan viselkednénk, mit tennénk, mit írnánk le, jogászként „mit vállalnánk és mit nem vállalnánk be” ha bármikor hasonló helyzetbe kerülnénk. Ezt a szigorú önvizsgálatot minden felnőtt embernek el kellene végeznie, s különösen minden jogásznak. „Mit tenne ön bíróként, ha utasítást kapna arra, hogy milyen ítéletet hozzon?” Az ilyen és ehhez hasonló kérdések feltétele, „átbeszélése”

⁶ P. Zoltán: *Néhány megjegyzés a szegedi kari évkönyvvel kapcsolatban*. JK. 1954. 11-12. szám. 505–506.

nélkülözhetetlen része kellene, hogy legyen a jogászképzésnek. Ehhez persze nekünk, oktatóknak is fel kell tennünk őket saját magunknak...

Visszatérve a Szegedi Évkönyv recenziójára: annak utolsó mondata – és persze a durván sztálinista hangvétellű könyvismertetés megjelenése a vezető jogtudományi szaklapban – igazodási pontként szolgál a kutatónak, aki arra keresi a választ, hogyan alakult a jogtudomány a Sztálin halálát, az első Nagy Imre kormány megalakulását követő „új szakaszban”.

A „*pártunk és kormányunk gyakorlati feladatainak legjobb szolgálata*”, mint (sokatmondó) célkitűzés jelenthette volna persze a kutatási hipotézisemben vélelmezett azon feladatot, hogy alapos, szisztematikus tudományos elemzésnek vessék alá az 1945-53 közötti kirívó jogtiprásokat, a koncepciós pereket, az eljárási jog és az anyagi büntetőjog ideológiai alapú durva eltorzulási folyamatát. A tudomány (legalábbis a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége és szerzői által reprezentált „hivatalos tudomány”) nem ezt az utat választotta. Mi sem bizonyítja jobban ezt a sajnálatos tényt, mint az alábbiak.

3. A Jogtudományi Közlöny 1954. évi „sztár-szerzője”: Olti Vilmos vérbíró. Avagy: hol van itt az „új szakasz”?

Kutatásom s annak fő-elemként a Jogtudományi Közlöny teljes évfolyamának végig olvasása számos szomorú tapasztalattal járt számomra. Nehéz volt mestereim, szakmai példaképeim, a modern magyar büntetőjog (bűnügyi tudományok) ikonikus alakjainak nevét olvasni olyan, a gyalázatos rendszert kiszolgáló cikkek alatt, amelyek megírása a legfinomabban szólva is méltatlan volt személyükhöz és tehetségükhöz. Nehéz volt szembesülnöm azzal, hogy – koromnál fogva – személyesen is ismer(t)em azokat a jogászokat, akik a háború előtti magyar büntetőjogot, büntető-eljárásjogot (s persze a többi jogágot) átformálták a kommunista ideológia igényeinek megfelelően, nagyrészt szovjet mintára. Furcsa, felkavaró érzés a korabeli írásaikat olvasni s aztán a nekik tisztelgő márványtáblákat látni. Nem szeretném a vádlottak padjára ültetni őket, nem szeretném emléküket besározni – illetve a még ma is élőket megsérteni – ezért is döntöttem úgy, hogy nem a tanulmányaikból vett idézetekből állítom össze kutatási beszámolómat. Ugyanakkor azonban fontosnak tartom a bűnügyi tudományok kommunista időszakának – mielőbbi – alaposabb feltárását és értékelését, a szakmai és erkölcsi tanulságok levonását.

A legmegrendítőbb az volt számomra ebben a kutatásban, hogy az évfolyam „sztár-szerzője”, az 1954-ben a Jogtudományi Közlönyben négy „szakmai” cikket publikáló Olti Vilmos vérbíró, aki a jőnevű jogtudós szerkesztőktől arra kapott lehetőséget, hogy a koncepciós perekben jogalkalmazóként megvalósított gyakorlatát „tudományos köntösbe öltöztesse”, azaz tudományként legitimálja. Olti az előző években is (1947-től) rendszeres szerzője volt a lapnak s 1953 nyaratól ugyanúgy szívesen látta írásait a szerkesztőség. Miközben tehát a hivatalos politika a törvénysértések, koncepciós eljárások korrekcióját és felszámolását hirdette, a kor vezető jogtudományi lapja mintegy ennek pontosan az ellenkezőjét tette. A

legnagyobb, leghírhedtebb koncepciók perék bíróját „szerepeltette”, mint (továbbra is) elfogadott szerzőt, aki értékes és mások, köztük természetesen jogalkalmazók számára is használható gondolatokat közöl. Ennyi akár önmagában is elegendő lenne az „új szakasz” jellemzésére.

Olti Vilmos tehát számos koncepciók perben járt el bíróként, s halálos ítéleteket is hozott. A koncepciók perék minden nagyobb kategóriájába tartozó ügyet tárgyalta⁷:

- a. Az 1948 évi fordulat előtt, illetve környékén a polgári demokratikus rendszerért kiálló ügyeit (pl. Magyar Közösség; Földművelésügyi Minisztérium);
- b. Gazdasági/”kémkedési” ügyek, amelyek fő célja a külföldi tulajdonú cégek kompenzáció nélküli államosítása (pl. MAORT, Standard, Nitrokémia);
- c. Egyházellenes, vallásellenes ügyek (Mindszenty, Grösz, Pócspetri);
- d. Kommunisták egymás elleni leszámolásai: Rajk ügy mellékperrei.

A koncepciók perék egyik kiváló kutatója így ír cikkében Olti Vilmos szerepéről: „Az általam vizsgált perék közül a Nitrokémia, a Ferrotechnika, az FM és a MAORT (Magyar-Amerikai Olajipari Rt.) vezetői elleni eljárás 1948-ban zajlott, a Standard-perben pedig 1950 elején hirdettek ítéletet. A diktatúrák természetéből adódóan az általam kiragadott perekon kívül nagyon sok vállalatot érintett a szabotázs vádjá, a Szabad Nép szinte napról napra közölte rágalmazó cikkeit. A nyilvános perekon kívül a háttérben (nem a közvéleménynek szánva) is működött a tisztogatás. A leggyakoribb vádpontok a következők voltak: hűtlenség, ipari kémkedés, idegen hatalom kiszolgálása, a magyar népgazdaság megkárosítása, ipari szabadalom külföldre csempészése, valamint, hogy a szóban forgó vállalat eltért a hároméves terv végrehajtásától a szabotázs eszközeivel. Külön érdemes megjegyezni, hogy az általam vizsgált pereket kivétel nélkül dr. Olti Vilmos tanácsvezető bíró vezette le.”⁸

Hangsúlyozni kell, hogy Olti Vilmos „szakmai élete” – már 1947-től – két fő szálon futott: jogalkalmazóként „gyakorolta” a kommunista rendszer kiszolgálását a koncepciók eljárásokban, elméleti jogásként pedig a kor vezető szaklapjában „tudománnyá transzformálta” mindazt, amit a tárgyalóteremben (s persze a párt és a politikai rendőrség irodahelyiségeiben a megrendelőkkel) tett.

Anyagi jogi kérdésekben szinte mindig olyan dogmatikai eszmefuttatásokat írt le („tudományosan”), amelyek a terhelt (minél súlyosabb) büntetőjogi felelősségének megállapításához vezettek. Ebben a tanulmányban a „hóhértörvényről” írt dogmatikai elemzését és a társadalmi tulajdon ellen elkövetett (vagyon elleni, gazdasági) bűncselekményekért kiszabható halálbüntetést széles körben lehetővé tevő, a minősített esetek kiterjesztő értelmezését támogató állásfoglalását fogom röviden ismertetni.

⁷ Az 1946-54 közötti koncepciók perék tanulmányozásához felhasználtam Zinner Tibornak, Kahler Frigyesnek, Horváth Attilának a témában megjelent igen nagyszámú tanulmányát és előadását, továbbá:

MAJTÉNYI György – MIKÓ Zsuzsanna – SZABÓ Csaba: *Koncepciók perék Magyarországon 1945 után*.
http://oktatolapok.mnl.gov.hu/koncepcios_perek_magyarorszagon_1945_utana/tartalom/tanulmany?id=1 (Utolsó letöltés: 2019. június 26.)

⁸ CSÉSZKA Éva: *Gazdasági perek a Rákosi-rendszerben 1948*.

http://www.magjarszemle.hu/cikk/20090102_gazdasagi_perek_a_rakosi-rendszerben_1948 (Utolsó letöltés: 2019. június 26.)

Eljárásjogi kérdésekben írt munkái közül ismertetem a nyomozati beismerő vallomások bírósági felhasználásáról szóló nézeteit, a „szocialista” típusú büntetőbíráskodás, illetve a „szocialista védő” szerepéről szóló munkáját. Természetesen, ahogy az dicstelen jogalkalmazói munkásságából egyenesen következik, mindhárom kérdésben messzemenően a koncepciók perек, illetve a törvény előtti egyenlőséget tagadó, az emberi méltóságot durván sértő „osztályharcos”, instrumentalista büntetőeljárás népszerűsítésén fáradozott.

4. A büntetőjogi dogmatika ideológiai célú felhasználása Oltinál (anyagi jogi kérdések)

4.1. A „hóhértörvény” dogmatikája. Már 1947-ben, az első nagy koncepciók perек idején igénye és lehetősége is volt Oltinak arra, hogy tudományosan elemezze a Sulyok Dezső nyomán a köznyelvben is „hóhértörvénynek”⁹ nevezett azon gumi-jogszabályt, amely alapján a kialakuló kommunista rendszer által veszélyesnek tartott személyeket jogi nehézségek nélkül kivégez(het)ték vagy súlyos börtönbüntetésekre ítélték. „Természetesen” Olti is aktívan használta ítélezési gyakorlatában a „hóhértörvényt”. Láthatóan már ekkor azon mesterkedett (ami végig szokása volt), hogy „kreatív” dogmatikai megoldásokkal minél több ember, minél súlyosabban elítélhető legyen, e kreatív megoldásait minél több jogással megossza s „tudományos nézetként” fogadtassa el. A Jogtudományi Közlöny Oltit e törekvéseiben egészen 1955-ig segítette, folyamatosan, az „új szakaszban” is publikálási lehetőséget nyújtva számára.

Az említett cikkében feltette például a kérdést, célzatosnak minősül-e a következő elkövetési alakzata a bűncselekménynek:

„bűntett miatt büntetendő, aki az 1946: I. t.-c.-ben megalkotott demokratikus államrend, vagy demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló cselekményt követ el, mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez, vezet vagy azt lényeges anyagi támogatásban részesíti.”

A célzatoság kérdésében elfoglalt álláspont ez esetben korántsem pusztán „dogmatikai cizellálás”, szellemi örömet nyújtó vitatkozás tárgya, hanem a szó szoros értelmében élet-halál kérdés. A bűncselekmény ugyanis halállal volt büntethető, természetesen (elvben) akkor, ha minden törvényi tényállási elem maradéktalanul megvalósult. Amennyiben úgy foglalnánk állást (helyesen), hogy a bűncselekmény célzatos, akkor bizonyítani kell a demokratikus államrend, illetve a köztársaság megdöntését, mint célt, s azt, hogy a magatartás e célhoz kapcsolódott, e célra irányult. Ezen kívül természetesen bizonyítani kell, hogy az elkövetési magatartás objektíve alkalmas-e a kívánt cél elérésére. Olti – nyilvánvalóan a „hóhértörvény” minél szélesebb körű alkalmazhatóságának érdekében – úgy érvel, hogy sem célzat megállapíthatóságára, sem a cselekmény objektív hatóképességének vizsgálatára nincs szükség a bűnösség megállapíthatóságához:

⁹ 1946. évi VII. törvény (1946. III. 12) a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről

„A Btk. 75. § (1) bekezdésének általános hatályú rendelkezése szerint a T. 1. § (1) és (2) bekezdésében meghatározott bűncselekmények — miután büntettek — csakis szándékos elkövetés esetén esnek büntetés alá. (...) A szándék minősége tekintetében viszont eltérőek a felfogások. Angyal szerint: „hangsúlyozottan ki kell emelnem, hogy a törvény kifejezetten célzat fennforgását kívánja meg, midőn (...) »irányuló« mozgalom vagy szervezkedés kezdeményezését stb. bünteti. A dolus eventualis tehát nem elég.” Felfogásunk szerint a T. 1. § (1) és (2) bek. ben meghatározott büntettek elkövetéséhez nem szükséges a célzat, hanem elegendő az ú. n. különleges szándék (dolus speciális). A T. 1. §(1) bek.-ben használt irányuló szó tehát helyes értelmezés szerint a tettesek részéről nem technikus értelemben vett célzat, hanem csupán a különleges szándék fennforgását követeli meg.(...)”¹⁰

Ezen elvi állásfoglalásból logikusan következik, hogy a bűncselekmény szempontjából az sem releváns, hogy a mozgalom — erejénél és a rendelkezésre álló eszközöknél fogva — pillanatnyilag alkalmas-e a demokratikus államrend megdöntésére. Ugyanis a T. 1. § (1) és (2) bek.-ben meghatározott büntettek veszélyeztető jellegű bűncselekmények, amelyeket — a büntetőjogpolitika tanítása szerint — már csírájukban el kell fojtani, mert veszélyességüknél fogva már embrionális állapotban is fenyegetik az oltalmazott jogi tárgyat.

De a történelem tanítása szerint is minden uralomra jutott mozgalom, szervezkedés, először kicsiny, jelentéktelen, súlytalan indulás volt és csak idővel fejlődött oda, hogy nagy tömegeket magával sodorva, az érvényesülő rendet megdönthette.”¹¹

Nem nehéz észrevenni a „dogmatikai okoskodás” valódi célját: a halálbüntetés megállapíthatóságát a legkisebb súlyú, objektíve veszélytelen cselekményeknél is.

4.2. A társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények minősítő körülményeinek dogmatikája – a halálbüntetés kiszabhatósága érdekében. Pontosan ugyanez a cél vezérelhette a szerzőt a kutatásom fókuszában lévő 1954-es évben is, amikor a társadalmi tulajdon ellen elkövetett bűncselekményekről írt tanulmányt a Jogtudományi Közönyben. (Ugyanebben a témában már 1952-ben is megjelent eszmefuttatása a lapban, már akkor is szilárdan kiállt a minősítő körülmények minél szélesebb, kiterjesztőbb értelmezése mellett, nyilvánvalóan a súlyosabb büntetések, így a halálbüntetés kiszabhatósága érdekében.)¹²

Az „új szakaszban” megjelent cikkében¹³ a fokozott védelem büntetőjogi eszközeinek magyar és szovjet megoldásait vetette össze és elemezte azokat a minősítő körülményeket, amelyek a társadalmi tulajdon büntetőjogi védelméről

¹⁰ OLTi: A demokratikus államrend vagy a demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló büntettek (I. rész). JK. 1947. november 20. 337.

¹¹ OLTi: A demokratikus államrend vagy a demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló büntettek (II. rész). JK. 1947. december 20. 351.

¹² OLTi: Az 1950. évi 24. sz. tvr. hatályáról. JK. 1952. július. 310.

¹³ OLTi: A szocialista tulajdon büntetőjogi védelmének eltérő szabályozása a szovjet és a magyar jogban. JK. 1954. szeptember-október. 354.

szóló 1950. évi 24. sz. tvr. alapján együttállásuk esetén halálbüntetés kiszabásához vezethettek, a következők szerint:

(1) *Ha a társadalmi tulajdon ellen elkövetett bűntett különösen nagy kárt okozott, a büntetés tíz évig terjedhető börtön.*

(2) *Tíz évig terjedhető börtön a büntetés akkor is, ha ugyanaz a személy ismételten követ el a társadalmi tulajdon ellen irányuló bűntettet, vagy ha a cselekmény elkövetésében bűnszövetkezet két vagy több tagja vesz részt. Ha pedig az ilyen bűntett különösen nagy kárt okozott, a büntetés halálbüntetés.*

Ismét úgy kell fogalmazni, hogy „élet-halál” kérdés az „ismételtség”, a „különösen nagy kár okozása”, illetve a „bűnszövetkezet” fogalma, hiszen e minősítő körülményeknek a fentiek szerinti halmozódása halálbüntetést eredményezhet (és eredményezett is, számos esetben, Olti gyakorlatában is). Csupán megjegyzem, hogy az ilyen súlyú és jelentőségű büntetőjogi normát sem törvényben, hanem a Népköztársaság Elnöki Tanácsa által hozott ún. „törvényerejű rendeletben” alkották meg. A hatalom egységének elvéből, a hatalmi ágak elválasztása és a fékek-ellensúlyok rendszerének tagadásából következő ezen szokás – a széleskörű tvr.-alkotás – szinte egészen a rendszerváltásig fent maradt.

Olti nem rejtette véka alá, hogy vagyon elleni/gazdasági bűncselekmények esetén is szívügye a halálbüntetés kiszabhatósága. Ezt így fogalmazta meg, nem hagyva kétséget afelől, hogy miért bánik cikkében nagyvonalúan a minősítő körülmények fogalmi értelmezésével:

„Megítélésem szerint fejlődésünk mostani szakaszán nálunk még fenntartandó a társadalmi tulajdon elleni legsúlyosabb bűntettek esetére a halálbüntetés és ez esetre igen alkalmasnak tartom az említett törvényi minősítő körülmények együttes fennforgásának a követelményét.”¹⁴

4.2.1. Ismételt elkövetés. A (vérbíró) szerző, az „új szakaszban”, 1954-ben publikált munkájában amellet érvel, hogy bár a társadalmi tulajdon fokozott védelméről rendelkező, s az ismételt elkövetést minősítő körülményként szabályozó büntetőjogi norma 1950. július 14-én lépett hatályba, az ezen időpont előtt elkövetett társadalmi tulajdon elleni cselekményeit is be kell számítani az elkövetőnek (terheltnak) az „ismételten elkövetés” szempontjából. Azt, hogy miért lehetséges, sőt szükséges a büntető norma visszaható hatálya tilalmának garanciális szabályát felrúgni, a következőképpen magyarázza – természetesen a hasonló minősítő körülményre vonatkozó élenjáró szovjet minta követésére felhívva:

„A szovjet bírói gyakorlat és a büntetőjogi elmélet is — mint minden marxista elmélet — az objektív valóságot tükrözi és sohasem kerülhet szembe a tényleges valósággal. Így kiemeli Z. A Visinszkaja „Ha a szocialista tulajdon fosztogatását a bűnös első ízben az 1947. június 4-i tvr. hatálybalépése előtt követte el, a másodikat pedig annak hatálybalépése után, akkor az ilyen fosztogatást ismételtnek kell tekinteni, mert ténylegesen nem első ízben követték el.”¹⁵

¹⁴ Olti: i.m. 370.

¹⁵ Olti: i.m. 368.

Olti az „új szakaszban” megjelent cikkében visszautalt saját korábbi publikációjára, amelyben így érvelt az „ismételten elkövetés” fogalmáról:

„(...) van-e minőségi különbség a személyi társadalmi veszélyesség síkján, ha elkövetőnk nem 1950. július 14. után, hanem mondjuk 13-án, vagy 1950. januárban követte volt el első társadalmi tulajdon elleni bűntettét, a másodikat pedig 1952. évben? Nyilvánvalóan nincsen. Mindkét esetben az első cselekmények is a társadalmi tulajdont károsították, a második bűncselekményt pedig a Tvr. hatálya alatt és ismételten követte el.

E jogszabály-értelmezés tehát a társadalmi veszélyesség elvét a jogi minősítésben is kifejezésre juttatja, míg az ellenkező álláspont elmossa az objektív valóságban ténylegesen jelentkező fokozottabb társadalmi veszélyességet.

De a Tvr. 1. §-ában feladatul írt, a társadalmi tulajdon fokozott büntetőjogi védelmének is ez az értelmezés felel meg. Ugyanis adott esetben szükségessé válhatik a rendkívül kiemelkedő személyi társadalmi veszélyességet mutató, ilyenfajta ismételten elkövetőnek a Tvr. 5. § (2) bek. I. tétele szerinti törvényi legnagyobb, vagy ezt megközelítő büntetéssel sújtása. Az ellenkező állásfoglalás e gyakorlati büntetőjogpolitikai feladatnak sem felel meg.”¹⁶

Vagyis a kor „jolly jokerével”, a társadalomra veszélyesség fogalmával operál, jó példát mutatva arra, milyen veszélyes lehetőség is volt ez a terminus technicus a jogalkalmazók kezében. (Éppen ezért is gondolom úgy, a kutatás egyik tapasztalataként, hogy a „társadalomra veszélyesség” fogalmát a jelenlegi büntető törvényünkől ki kellene iktatni, illetve más kifejezéssel pótolni, szimbolikus gesztusként, tiszteletadásként mindazok előtt, akik a jogtiprások áldozatai voltak akként, hogy a „tárgyi” és a „személyi” társadalomra veszélyesség fogalmával éltek vissza velük szemben. Ez azonban másik tanulmány témája). Olti nem is titkolja, hogy a dogmatikai levezetésnél olyan megoldást keres, amivel el lehet jutni a súlyosabb büntetés alkalmazásáig – „szükség esetén”. Nem a büntető anyagi jog dogmatikai szilárdságát látja tehát garanciának, védőbástyának a túlzott, nem tetterányos, igazságtalan büntetésekkel szemben, hanem fordítva: a súlyos büntetések eléréséhez tekinti eszköznek a dogmatikai manipulációt.

4.2.2. Jelentős kár okozása. Nyilvánvalóan ugyanez a cél vezeti a következő minősítő körülmény, a „jelentős kár” okozása értelmezésénél is. Lássuk, hogyan jut el a teljesen önkényes jogalkalmazás elméleti megalapozásáig:

„A harmadik törvényi minősítő körülmény értelmezése és alkalmazása tekintetében lényegileg azonos úton halad a szovjet és a magyar bírói gyakorlat. Például sem a szovjet, sem a magyar bírói gyakorlat nem méri a »nagy mennyiség«, illetve a »különösen nagy kár« mértékét elvontan, valamely abszolút számmal kifejezhető pénzértékkel, hanem az eset összes körülményeinek az együttes értékelésével. így pl. a szovjet bírói gyakorlat a nagy mennyiségben elkövetett fosztogatáshoz sorolja az olyan állami vagy társadalmi vagyontárgyak fosztogatásának az eseteit is, amelyek bizonyos körülmények folytán kivételes értékkel bírnak (pl. üzemi anyag akár csak kis mennyiségben való fosztogatása a vetési és betakarítási kampányok

¹⁶ OLTÍ: Az 1950. évi 24. sz. tvr. hatályáról. JK. 1952. július. 7. szám. 314.

idején, vagy a vetőmagkészetnek akár csak kis mennyiségben elkövetett fosztogatása stb) ...¹⁷

A témában publikált két évvel előbbi cikkében ennek a minősítő körülménynek a tényleges jelentését is a „tárgyi és személyi társadalomra veszélyességből” vezette le.

„a társadalmi veszélyesség elvi alapjára épült szocialista büntetőjogban az elkövetési tárgy forintértékének és az okozott kár forintösszegének az elkövető személyi társadalmi veszélyessége és a cselekmény eseti (konkrét) társadalmi veszélyessége mellett nincsen önálló jelentősége. Ha akár a személyben, akár cselekményében kiemelkedő a társadalmi veszélyesség, még az elkövetési tárgy vagy az okozott kár kisebb forintértéke mellett is keményebb büntetés alkalmazandó. Az elkövetési tárgy értéke, illetve az okozott kár értéke a cselekmény társadalmi veszélyességének a megállapításánál értékelést nyer. A cselekmény eseti társadalmi veszélyességét azonban nem mindig a forintérték jelzi, amely — gyakran — pontosan meg sem állapítható, hanem sok egyéb, itt fel nem sorolható körülmény.”¹⁸

Minél kevésbé konkrét a fogalom, minél kevésbé egyértelműek a minősítő körülmények megállapításának feltételei, minél több mérlegelési lehetősége van a jogalkalmazónak, annál több a lehetőség a többnyire ideológiai alapú, osztályszempontú, politikai célokat szolgáló önkény megvalósítására. Olti ezt saját jogalkalmazói gyakorlatában nyilvánvalóan megtapasztalhatta, ezért áll ki a fogalmak bizonytalanságának fenntartása mellett „tudományos munkásságában”. Az okozott kárnak a konkrét forintösszeghez köthető megállapítását a burzsoá jogszemléletre jellemző „paragrafus-jogászkodásnak” és „ködvetésnek” nevezi:

„Általában megfigyelhetjük, hogy az »okozott kár« csekély volta (forintban); a lopott tárgyak »csekély. volta« (megint csak forintban) stb., tehát a, »csekély érték«, a »kis tárgyi súly« azok a ködvetők, amelyekkel a burzsoá jogszemlélet és paragrafus jogászkodás tudatosan vagy tudat alatt, lépten-nyomon igyekszik elködösíteni a szocialista büntetőjog lényegét tevő személyi és eseti (konkrét) tárgyi társadalmi veszélyességét.”¹⁹

Érdekes és tanulságos látni, hogy milyen meggyőződéses, szenvedélyes ellensége tudott lenni egy kommunista (illetve tudatosan kommunista érdekeket szolgáló) jogász a jog bármiféle kiszámíthatóságának, előreláthatóságának. A jogállamiság ezen elemeiben csak azt látta, hogy megkötik a jogalkalmazó kezét s elveszik a teret a totális önkénytől.

4.2.3. Bűnszövetség. Más volt azonban a helyzet akkor, amikor a „társadalomra veszélyességgel” való manipulációt a bírói gyakorlat vagy legalább annak egy része a terheltek javára alkalmazta. Ez volt a helyzet a bűnszövetségben elkövetés, mint minősítő körülmény vonatkozásában a magyar bírói gyakorlatban, amely – valószínűsíthetően a kirívó súlyú, kegyetlen büntetések még tömegesebb

¹⁷ Olti: A szocialista tulajdon büntetőjogi védelmének eltérő szabályozása a szovjet és a magyar jogban. *JK.* 1954. szeptember-október. 9-10. szám. 369.

¹⁸ Olti: A büntetőtárgyalás vezetése (II.). *JK.* 1952. június 6. szám. 269.

¹⁹ Olti: i.m. 270.

alkalmazásának elkerülése érdekében – a társadalomra veszélyesség, illetve a károkozás bizonyos mértékét kívánta meg ezen minősítés megállapításához. Ebben a helyzetben Olti egyáltalán nem volt híve a társadalomra veszélyesség fogalom bevonásának, sőt, felháborodott a szerinte helytelen jogalkalmazói gyakorlaton. Egyebek mellett az alábbi kérdést tette fel:

„Mi az oka ez eltérő fogalommegjelölésnek? Miért jelent Moszkvában mást (...) a »bűnszövetkezetben elkövetés«, mint Budapesten?”²⁰ Majd így folytatta elemzését: „a világos és az egész büntetőjog területén uralkodó bűnszövetkezet fogalomtól eltérő sajátképi (sui generis) bűnszövetkezet-fogalmat alakított ki a magyar bírói gyakorlat a társadalmi tulajdon elleni büntettek területén. Így pl. a Legfelsőbb Bíróság kimondotta, hogy a »bűnszövetkezetben« elkövetés minősített esete nem állapítható meg, ha a társadalmi tulajdonban keletkezett kár csekély, mert a társadalomra veszélyességnek magasabb foka, valamint az ehhez tartozó súlyosabb büntetés alkalmazásának szükséges volta sem ismerhető fel adott esetben. (Legf. Bíróság B. V. 2662/1952.) Egv másik állásfoglalásában a Legfelsőbb Bíróság itt is kifejezésre juttatja ama (...) álláspontját, mely szerint a bűnszövetkezet megállapítása esetében is a társadalomra veszélyességnek lényegileg olyan fokúnak kell lennie, amely megfelel a különösen nagy kárt okozó ilyen bűncselekménnyel együttjáró társadalomra veszélyesség általános mérvének. (Legf. Bíróság 1952. március 19-i osztályértekezlete.) Ugyanezt az álláspontot tükrözik más ítéletek is, kimondván, hogy a társadalmi tulajdon sérelmére bűnszövetkezetben elkövetett büntett esetében, ha a társadalmi tulajdonban okozott kár mérvére figyelemmel az elbírálásra kerülő cselekmény nem mutat olyan jelentőséget, amely lényegileg megfelelne az 1950. évi 24. tvr. 5. § (1) bek.-ben említett különös nagy kárt okozó cselekménnyel együttjáró társadalomra veszélyesség általános mérvének, úgy az 5. § (2) bek. szerinti minősítést mellőzni kell. (Legf. Bíróság B. 111. 3983/1952. és B. III. 10153/1951.)

A terhelte kedvezőbb, enyhébb büntetés kiszabását lehetővé tevő dogmatikai okoskodás miatti felháborodását így sommázza:

Nem lehet vitás, hogy a bűnszövetkezet fogalmának (..) a dualizmusa (...) a legsürgősebben megszüntetendő, mert tarthatatlan állapot, hogy ugyanaz a büntetőjogi fogalom a büntetőjog különböző területein mást és mást jelentsen. A szovjet elmélet és bírói gyakorlat itt is világosan mutatja a helyes utat.²¹

5. Olti Vilmos „tudományos munkássága” a büntető eljárásjog terén 1947-től az „új szakaszig”

Olti 1947-től rendszeresen publikált a Jogtudományi Közönyben, igen fontos büntető eljárásjogi témákban, mégpedig mindig olyan tartalommal, amely tökéletes elméleti megalapozását adta a koncepciók eljárásoknak, illetve tágabb megfogalmazásban a rendszert kiszolgáló jogtiprásoknak. Ilyen volt legelső cikke

²⁰ OLTÍ: A szocialista tulajdon büntetőjogi védelmének eltérő szabályozása a szovjet és a magyar jogban. JK. 1954. 367.

²¹ JK: i.m. 388.

1947-ben a „hóhértörvényről”, amelynek anyagi jogi mondanivalójáról fentebb már írtam. Ezt követte 1952-ben egy háromrészes sorozat a bíráskodásról, majd az „új szakaszban”, 1953-54-ben egy ötrészes a bűnügyi védelemről. Publikálási lehetősége és a jogtiprások „tudományosítása” folyamatos volt tehát, s az 1954. évi négy publikáció témájában, tartalmában, szellemiségében egyaránt szervesen kapcsolódott az előzőekhez, fémjelezve az „új szakasz” hatásának hiányát a büntetőjog-tudományban.

5.1. Vallomások a nyomozati szakban. Olti eljárásjogi tudományos, elméleti munkássága is – legalábbis a Jogtudományi Közönyben – a „hóhértörvényről” szóló 1947. évi cikkével kezdődött.

Ennek „A nyomozati vallomások különleges jelentősége a konspirációs perekben” című alfejezetében kifejti, miért kell a „hóhértörvény” hatálya alá eső cselekmények bizonyításánál a hangsúlyt a nyomozati szakra tenni s nem a nyilvános tárgyalásra.

„A nyomozati szakban a gyanúsított — kiragadtatván környezetéből — át nem gondolva még cselekvősegei egyes elemeinek jogi értékét és főleg ki nem tanítva a jogi védekezés mesterfogásaira, sokkal inkább közli maradéktalanul a való tényállást, mint az eljárás későbbi szakaszaiban, amikor már a törvényadta bővebb lehetőségek közepette maga is tudatára ébredhet, hogy milyen védekezéstől várhat magára és eszmetársaira nézve legkedvezőbb eredményt.”

(...)

Az elmondottak megvilágítják azokat az okokat, amelyek miatt a T. 1. §-ában meghatározott bűncselekmények miatt folyó eljárásokban a bizonyítékok felvétele és megőrzése szempontjából a nyomozati és általában az úgynevezett előkészítő szaknak miért van különleges jelentősége, s hogy ez eljárásokban a való tényállás megállapításánál a bíróságnak miért kell a nyomozás, illetve az előkészítő eljárás során tett s a főtárgyaláson legtöbbször visszavont vagy módosított vallomásokra, mint bizonyító eszközökre a szokottnál nagyobb mértékben támaszkodni.²²

Frappáns elméleti megalapozása ez annak, hogy a nyomozati szakban az ÁVO/ÁVH által kivert vallomások jelenthetik fontos politikai ügyekben az elítélés (többnyire kizárólagos) alapját s a bíróságnak, a nyilvános tárgyalásnak nem szabad a koncepció beteljesülése elé akadályt gördíteni. A nyomozati beismerő vallomás keletkezésének körülményeivel, illetve annak hitelességével kapcsolatban tehát a bírónak „nem illik” kételyeket megfogalmazni. Nem csupán újabb tanulmány, hanem könyvtárnyi korszerű szakirodalom alapja lehetne annak szisztematikus végiggondolása, hogyan hat a bírói és egyéb jogalkalmazói felfogásra mind a mai napig ez a koncepciók perekre és az „Olti-féle” bírókra visszavezethető gondolkodásmód.

5.2. Olti a „szocialista” bíráskodásról. A Jogtudományi Közöny szerkesztősége 1952-ben az akkor már gyakorlott vérbíró, Oltit alkalmasnak látta arra, hogy kétrészes tudományos cikket publikáljon a lapban a bíró és a tárgyalás szerepéről a szocialista büntetőeljárásban. Az eljárási funkciók bemutatása 1953-54-ben, azaz

²² OLTI: A demokratikus államrend vagy a demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló bűntettek (II.). JK. 1947. december 20. 352–353.

az új szakaszban a szocialista védővel szemben támasztott elvárások elméleti, tudományos elemzésével majd folytatódik.

Cikkében Olti így ostromozza azokat a bírókat, akik nem eléggé (szocialista) forradalmi szellemben tárgyalnak és ítélik:

„A szocialista perjogban is a büntetőtárgyalás első feladata a vád tárgyává tett cselekmény tényállásának a megállapítása, de a társadalmi veszélyesség keretében! Ugyanis a Btá. 50. § (2) bek.-ben írt rendelkezés szerint a büntetésnek: a) a büntett társadalmi veszélyességéhez, b) az elkövető egyéniségéből a társadalomra háruló veszélyhez stb. kell igazodnia, tehát nyilvánvaló, hogy a büntetőtárgyalás élenjáró feladata az elkövető személyi társadalmi veszélyességének és a cselekmény társadalmi veszélyességének a megállapítása. Az elkövető személyi társadalmi veszélyességének a feltárása olyan alapvető feladata a szocialista tárgyalásvezetésnek, melyet a burzsoá tárgyalásvezetés nem ismert. Miután pedig a ma ítélező bírói nemzedék nagyrészt a burzsoá tárgyalásvezetési eszmekörben nőtt fel, általában e téren követjük el a legtöbb hibát, illetve tárgyalásvezetésünk e téren tapogatózik a legbizonytalanabbul.”²³

A bírók számára Olti a következő „iránytű” alkalmazását ajánlja:

„a személyi társadalmi veszélyesség megállapításánál az elkövető egyéniségét, tudatát hazánk szocialista építéséhez viszonyítjuk”²⁴

Tapasztalt bíróként gyakorlati példával is szolgál a bírói bizonyítás, tényállás-megállapítás menetére, a vádlott kikérdezésére:

„Igen furcsán hatottak volna a burzsoá tárgyaláson a felnőtt vádlotthoz intézett ilyen kérdések: Apjának mi a foglalkozása? Hány hold földje van a szüleinek? Azelőtt mennyi volt? Mi volt apjának a foglalkozása a felszabadulás előtt? Mi volt a vádlott foglalkozása azelőtt? Milyen a munkához való viszonya? Mi a testvéreinek a foglalkozása? Milyen pártnak volt a tagja a felszabadulás előtt? Milyen társadalmi munkát végez? Ki volt internálva, vagy a népbíróság előtt családtagjai közül? Milyen politikai jellegű oktatásban részesült? Mennyi békekölcsönt jegyzett? Ki szökött külföldre a családtagjai közül? stb. stb. E felsorolás sem nem teljes, sem nem jelenti azt, hogy minden vádlotthoz e kérdések intézendők. Csupán példák arra, hogy adott esetben — a jogeset és az elkövető sajátosságaitól függően — a tárgyalás során ilyen — azelőtt alig elképzelhető — kérdésekkel feltárhatjuk a vádlott osztályhelyzetét, politikai beállítottságát, politikai fejlettségét, egész politikai arculatát. Pl. két, az államapparátus átszervezése során elbocsátott diplomás tisztviselő egyazon üzemben dolgozik. Mindkettő kitanulta a hegesztő szakmát. Az egyik állandóan 200% körül teljesít, a másik csak 90—100% körül. Az egyiknek két újítását is elfogadták már — a másik ilyesmivel nem foglalkozik. Az egyik most már a sztahanovista címért küzd. A másik ilyesmire nem gondol. Az egyik az MSZT-ben szorgalmas aktív, Vöröskereszt véradó, a lakóhelyén a békegyűlések egyik leglelkesebb szervezője. Lakóhelyén becsületes, szorgalmas embernek ismerik. Fia és leánya lelkes úttörő. A másik a szakszervezeten kívül más tömegszervezetnek nem tagja. Lakóhelyén zárkózott embernek ismerik. Lakógyűléseken sohase vesz részt. Gyermekei nem tagjai az úttörő mozgalomnak.

²³ OLT: A büntetőtárgyalás vezetése (I.). JK. 1952. május. 202.

²⁴ OLT: i.m. 203.

*Az egyik ideológiailag sokat tanul, ismeri üzeme, városa, hazánk és a nemzetközi politika időszerű kérdéseit. A másik politikával nem foglalkozik. — íme, azt hiszem nem kell bővebben fejtegetnem — a leírt adatok alapján — a két ember viszonyát a szocializmust építő államrendhez. Tehát az ilyen, a személyiséget megrajzoló tényeket a szocialista tárgyalásvezetésnek tisztázni kell!*²⁵

A bíró szerepéről szokás szerint Visinszkij-t is idézi:

„a büntetőbíróság társadalmi nevelő feladatát azzal valósítja meg, hogy:

a) a szóbeli tárgyaláson leleplezi a szovjet állam ellenségeinek, a dolgozók ellenségeinek a becstelenségét;

b) példás büntetéssel meggyőzi a nép és az állam ellenségeit arról, hogy a felelősségre vonást nem kerülhetik el;

c) a bírósági ügyek gondos és tárgyilagos megvizsgálásával meggyőzi a társadalmat a bírói ítélet igazságosságáról és arról, hogy a törvény és a szocializmus ügye múlhatatlanul diadalmaskodik.

*A szocialista tárgyalás vezetők tehát nem ülnek „Themis istennő felkent papjaiként” a bírói emelvény magasságában. Kötelességüknek érzik — mint Georgij Ivanov szovjet népbíró mondja —, hogy ne csupán büntessenek, hanem meg is akadályozzák a bűncselekményeket. Ne csupán alkalmazzák, hanem meg is magyarázzák a törvényeket! Előttünk kell, hogy ragyogjon minden tárgyaláson Kalinin szemléletes tanítása: legyen a bíró valóságos propagandista, agitátor, a törvények propagandistája, aki a törvények megtartásáért és az állampolgári fegyelem megőrzéséért küzd!*²⁶

Más megfogalmazásban a jó szocialista bíró, Olti szerint:

*„minden ügyben, mondhatnám a tárgyalás minden órájában állást foglal a szocializmus mellett, tehát a szocializmus építői és ellenzői, a proletár forradalom és az ellenforradalom harcában, az osztályharc minden percben és fejlődési szakaszán a szocializmus, a munkásosztály pártján áll!”*²⁷

5.3. Olti a „szocialista védő” (bűnügyi védelem) szerepéről. A büntetőjog és eljárásjog elméletét az „új szakaszban” is intenzíven alakító, formáló vérbíró (s az e munkájára nyitott szerkesztőség) a következők miatt tartotta szükségesnek, hogy Olti 1953-54-ben ötrészes publikációban mutassa be a „szocialista védő”, illetve védelem szerepét:

*„A mai védői nemzedék a burzsoá jog emlőin nőtt fel és szemléletét ezer szállal szőtték át a különféle burzsoá ideológiák és teóriák. A burzsoá erkölcsök, a burzsoá tudatmaradványok, a burzsoá szemléleti mód mélyen gyökerező akadályai a szocialista védelem és az új típusú, szocialista védők általános kialakulásának.”*²⁸

A büntetőeljárás funkciók elkülönítését a kommunista ideológia ugyanúgy tagadta, mint a hatalmi ágak elválasztásának elvét. Ahogy az utóbbival szemben a hatalom egységének elvét vallották, úgy az eljárás funkciók tekintetében is az

²⁵ Olti: i.m. 204.

²⁶ Olti: A büntetőtárgyalás vezetése. (II.) JK. 1952. 6. szám. 273.

²⁷ Olti: JK. 1952. május. 204.

²⁸ Olti: A védő szerepe a burzsoá és a szocialista büntető eljárásban. JK. 1953. 10-11. szám. 428.

érdekazonosság s az ezen alapuló „egység” képe bontakozik ki mind a koncepciók eljárások gyakorlatában, mind az elméletben. Olti ezt így fogalmazta meg:

„A szocialista büntetőeljárásban — nézetem szerint — nem lehet különbség a nyomozószervek, a vádhatóság, a védelem és a bíróság tagjai között a büntetőeljárás céljainak a megvalósításában. E célok megvalósítása mindannyiuk közös feladata. E célok megvalósítását egyikük se gátolhatja. E szervek egymás munkáját sem gátolhatják, sőt kötelességük — saját funkciójuk sérelme nélkül — egymás munkáját támogatni, elősegíteni, mert közös cél elérésén dolgoznak együtt a büntetőeljárás keretében.”²⁹

Az eljárási funkciók egységének elvét a „magánérdek és közérdek azonosságának” elvéből is levezeti:

„Mi szembeszállunk azzal a burzsoá felfogással, hogy az államügyész a közérdeket, az állam érdekeit, a védő pedig kizárólag a megbízó egyén, a vádlott érdekét hivatott képviselni. Szocialista államban a közérdek és a magánérdek így szét nem választható és még kevésbé állítható egymással szembe. Ahogyan nemcsak a közérdeket sértené az a ragályos betegséget gyógyító orvos, aki magasabb díjazás esetén rövidebbre fogná a pillanatnyilag kellemetlen, de a gyógyuláshoz feltétlenül szükséges gyógykezelést, hanem magának a beteg egyénnek is kárt okozna, ugyanúgy nemcsak a köz érdekét sérti és veszélyezteti az a védő, aki pl. a kiemelkedő személyi társadalomra veszélyességgel bíró vádlott veszélyességét a ténylegesnél kisebbre szeretné megállapíttatni, vagy aki az elbírálásra kerülő cselekmény eseti társadalomra veszélyességétől valóságosnál kisebbnek igyekszik bemutatni. (...)

A vád és a védelem azonban csak akkor segíti tényleg elő a bíróságnak a társadalmat védő és nevelő munkáját, ha szakít azzal a burzsoá felfogással, hogy a vádló csak vádol, elnyom, a védő pedig csak minden áron és eszközzel véd, ment. Az ilyen vád és védelem veszít hiteltérdemlőségéből is, mert kétségessé válik a tárgyilagossága és erkölcsi alapja: az anyagi igazság tisztelete.”³⁰

Sajnos mind a mai napig érvényesül az a szembeállítás, amely szerint az egyik oldalon a terhelt van védőjével és a „magánérdekével”, a másik oldalon a nyomozóhatóság, a vádhatóság és a bíróság „a társadalom érdekével”. Ebben a szemléletben fel sem merül, hogy a tisztességes védelem, a büntetőeljárás garanciák és ezekkel összefüggésben az eljárási funkciók elkülönítése nem a terhelt magánérdekei, hanem nagyon is társadalmi érdekek. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az ártatlanság vélelméből következően az eljárás alatt a „bűnös” terheltet pont annyi jog illeti meg, mint „az ártatlan” terheltet. Még beismerés esetén sem tudhatjuk teljes bizonyossággal, hogy ki melyik kategóriába tartozik. Pontosan a történelmünkben tömegesen előfordult törvénytértések, a koncepciók eljárások, a kiveret vagy kicsikart vallomások kellene, hogy örök mementóul szolgáljanak a védelem, illetve általában az eljárási garanciák szerepének végig gondolásakor. Az „anyagi igazság” kiderülésének szempontja meggyőző lehet a nagy nyilvánosság

²⁹ OLT: A védő szerepe a burzsoá és a szocialista büntető eljárásban. (III.). JK. 1954. január-február. 1-2. szám. 51.

³⁰ OLT: i.m. 51.

számára, de szintén pontosan a koncepciók perekből tudjuk, hogy az anyagi igazság sokszor évekkel, évtizedekkel később derül ki.

Olti szerint mélyen elítélendő az a védő, aki védence, illetve annak cselekménye társadalomra veszélyességét bagatellizálni igyekszik. Ezt a felháborító ügyvédi magatartást példával is illusztrálja:

„De nézzünk egy (...) példát! Az előforduló KÖZÉRT lopások, sikkasztások közepette egyik üzletét felszámolt volt önálló kereskedő, mint KÖZÉRT fiókvezető különféle visszaéléseket követett el. Így pl. — összeszövetkezve beosztottaival — a KÖZÉRT üzletben a szocialista cégér alatt magánkereskedést is űzött. Saját tőkéje felhasználásával bizonyos árukat szerzett be termelőktől és saját hasznára kiárúsította. Az általa beismert és bizonyított nyeresége a leleplezéskor alig haladta meg az 1000 forintot ...

Ismeretes, hogy a felszámolásra került burzsoá elemek elhelyezkednek a szocialista szektorban. Közülük egyesek becsületesen dolgoznak, mások azonban osztályuk csiszoltságával, üzleti érzékével, szakismeretével egy-kettőre felismerik a még nem mindenütt megfelelően működő szocialista ellenőrzés réseit. E rések felhasználásával azután a legváltozatosabb formában támadják a szocialista építést.

A fejlődés mai szakaszán az ilyenfajta cselekmények tipikusak, ezért szintén kiemelkedően veszélyesek a társadalomra. A veszélyességüket nyilván nem az jelzi, hogy bűnös tevékenységükkel egyezer vagy tízezer forintot vágtak zsebre. Ezt a tárgyalás során megfelelő pervezetési eszközökkel a hallgatóság elé is kell vetíteni. Be kell mutatni az ellenségnek az osztályharcban alkalmazott különleges fajtájú támadását. És szükséges, hogy a hallgatóságból kellő undor és gyűlölet fakadjon az ilyen befurakodott, a szocialista kereskedelmet belülről bomlasztó, harácsoló kártevők ellen.

Igen ám, de feláll a védő és hatalmas szónoki lendülettel állítja, hogy oly bagatell kis ügyről van szó, ami porszem az üzlet havi 100.000 Ft-ot is meghaladó forgalmához képest. Nyilatkozatot gyűjtött és csatolt, hogy a vádlott kiválóan dolgozott, talpig becsületes, hatalmas versenyfelajánlást tett a legutóbb is stb. stb. Tucatszám dobál adatokat és bizonyítványokat, amelyeknek az ügy elbírálása szempontjából vagy semmi jelentőségük nincsen, vagy pedig ebben az előadásban főleg arra alkalmasak, hogy elmosás az elkövető és a cselekmény kiemelkedő társadalomra veszélyességét. Védence, illetve a cselekmény társadalomra veszélyességének kicsinyítésével a védő azon kötelessége ellen vét, hogy az anyagi igazság kiderítését kell szolgálnia (nem tér el funkciója a bírótól vagy az ügyésztől) Márpedig a tényállás valóság tartalmának része a terhelt és a cselekmény társadalomra veszélyessége, ezért itt nincs helye torzításnak, a valóságot kell mondania a védőnek.”³¹

Az idézett elméleti fejtegetés még érthetőbbé teszi, hogy miért is hangzottak a koncepciók perekből a védőbeszédnek gyakran vádbeszédnek.

Ahogy a Jogtudományi Közönyben általában, úgy Oltinál sem maradhat el a szovjet tekintélyre történő hivatkozás – az „új szakaszban” sem:

³¹ OLTÍ: A védő szerepe a burzsoá és a szocialista büntető eljárásban. (IV.) JK. 1954. március. 3. szám. 111.

„A szocialista rendszer, az új szocialista társadalom — írja V. Tadgvevoszjan — olyan új szovjet ügyvédekkel nevelt fel, akik nem túrik a hazugságot, a csalást és a szócsavarást.”³²

A bűnügyi védelemmel kapcsolatban Olti a legfontosabb feladatnak az ügyvédek ideológiai képzését tartja, a következők szerint:

„Minél nagyobb a lemaradás a perben eljáró szervek ideológiai-politikai képzettsége, szocialista öntudata között, annál több zökkenő, ütközés következik be. Szocialista büntetőeljárást csak szocialista tudatú nyomozószervekkel, államügyészekkel, ügyvédekkel és bírakkal lehet lefolytatni. A legsürgősebb igazságügyi kérdések egyike az ügyvédség megfelelő intézményes ideológiai-politikai-szakmai oktatásának a megszervezése.”³³

6. „Összegzés helyett”

Riporter kérdésére így nyilatkozott egy másik vérbíró, Sárközi Endre: *„A diktatúra egy akarat. A másik oldalon a diktatúra csak akkor érvényesül, ha szolgálékúségre alkalmas vagy alkalmassá tett emberek léteznek...”³⁴* *Megszívlelendő!*

³² Olti: i.m. 112.

³³ Olti: A védő szerepe a burzsoá és a szocialista büntető eljárásban. (V.) JK. 1954. április. 4. szám. 155.

³⁴ Gyarmati Livia – Böszörményi Géza: *„... hol zsarnokság van ...” Egy bíró visszaemlékezései*. Duna TV <https://www.youtube.com/watch?v=bS0tOYp-w9M&t=1558s> (Utolsó letöltés: 2019. június 26.)